

Asia: VN/1347/2021

Arviomuistio oikeudenkäyntikuluista riita-asioissa

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Itä-Suomen yliopisto: OTT Matti Tolvanen ja OTT Tarja Koskela

1. Oikeudenkäyntiasiamiesten ja -avustajien kelpoisuusvaatimusten alentaminen

Pidämme perusteltuna nykyistä sääntelyä siltä osin kuin asianosaista edustaa tai avustaa asianosaisen organisaatioon kuulumaton ulkopuolinen palvelujen tarjoaja. Oikeuspalveluja ostavan oikeusturva edellyttää, että hän voi näitä palveluja ostaessaan luottaa saavansa asiantuntevaa palvelua. Sitä voi tarjota vain oikeustieteellisen alan loppututkinnon suorittanut ja riittävän kokenut juristi. Myös tuomioistuimien asianmukaisen toiminnan edellytyksenä on, että asianosaisten asioita hoitavat niin aineellisen lainsäädännön kuin prosessinormit hallitsevat lakimiehet.

Sen sijaan olisi harkittava, pitäisikö erilaisia kelpoisuusehtoja soveltaa työnantajansa puolesta asioita hoitaviin. Oikeudenkäymiskaaren 15 luvun 2 § sisältää erityisnormin näitä tilanteita varten. Kelpoisuusehtona on kuitenkin oikeustieteellisen tutkinnon suorittaminen. Työsuhteissa ja virkasuhteissakin on kuitenkin oikeustieteellisen koulutuksen saaneita, mutta muulla tutkintonimikkeellä kuin OTM-nimikkeellä tutkintonsa suorittaneita. Valtion, kuntien ja seurakuntien hallinnossa sekä esimerkiksi pankeissa ja perintäyhtiöissä toimii käytännön lakimiestehtävissä erityisesti hallintotieteen maisterin tutkinnon suorittaneita, joilla on takanaan tosiasiaa samat opinnot kuin oikeustieteen maistereilla. Tämän muun tutkinnon suorittaneilla voi olla tietyillä oikeudenaloilla (esimerkkinä verotus ja ympäristöasiat) monipuolisempi ja syvällisempi tietämys kuin OTM-tutkinnon suorittaneilla. Lainsäätäjän ei tule toimia jonkin profession erityisoikeuksien suojelijana. Harkinta työ- tai virkasuhteisen asiamiehen ja avustajan pätevyydestä pitäisi jättää työnantajan harkittavaksi. Jos työnantaja luottaa työntekijänsä asiantuntemukseen oikeudellisten asioiden hoitajana, ei ole mitään syytä kieltää tällaisen henkilön toimimista työnantajansa edustajana oikeudenkäynnissä.

2. Juristien koulutusmäärien lisääminen

Näkemyksemme mukaan juristeja koulutetaan riittävästi eikä yliopistoilla ole voimavaroja opiskelijamäärien tuntuvaan lisäämiseen. Toteamme, että opiskelijamääriä on viime vuosina jo merkittävästi lisätty. Sen sijaan olisi syytä harkita virka- ja työsuhteessa olevien oikeustieteellisen koulutuksen saaneiden henkilöiden kelpoisuutta hoitaa juttuja tuomioistuimissa, niin kuin olemme edellä esittäneet. Kokonaisuutena Suomessa on riittävästi oikeustieteellisen koulutuksen saaneita juristeja, joiden mahdollisuutta toimia oikeudenkäynneissä on rajoitettu perusteettomasti ja tietyn tutkinnon suorittaneiden työmarkkina-asemaa suojellen. Tähän suojeluun ei ole tarvetta, etenkin asiamiesten ja avustajien laadun takaamisen perusteella. Tietyissä asiaryhmissä muun kuin OTM-tutkinnon suorittaneen juristin kyky hoitaa asiaa päämiehensä puolesta voi olla jopa OTM-tutkinnon suorittaneen juristin kykyä parempi.

3. Oikeudenkäyntikuluarvion laatiminen

Oikeudenkäyntikuluarvion laatiminen etukäteen on erittäin epävarmaa eikä sillä ole näkemyksemme mukaan suoranaista vaikutusta oikeudenkäyntikulujen määrään. Asiamiehen on etukäteen vaikea arvioida toimeksiannon edellyttämää työmäärää, joka on osaltaan riippuvainen vastapuolen toimenpiteistä. Etukäteen annettu kuluarvio voisi jopa joissain tapauksissa johtaa siihen, että päämies päättää asian ajamisesta arvion perusteella ja lopullinen lasku onkin yllätys, johon tämä ei ole osannut varautua. Mikäli sitten säädettäisiin, ettei arviota saa ylittää kuin erityisistä syistä tietyllä prosentilla, tämä aiheuttaa asianajopalveluita antaville toimijoille taloudellisen riskin. Se puolestaan voi vähentää halukkuutta asianajopalvelun antamiseen.

4. Hinnoittelun läpinäkyvyyden lisääminen

Pidämme hinnoittelun läpinäkyvyyttä sinänsä hyvänä asiana. Etukäteen annettaviin hinta-arvioihin liittyy kuitenkin jo edellä kuvatut riskit. Vaikka asianajopalveluja harjoittavat toimijat ilmoittaisivat kunkin asian ajamisen keskimääräisen hinnan, oikeudenkäynnin aiheuttamien kulujen määrä on lopulta tapauskohtaista. Mikäli henkilö joutuu maksamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut, lopullinen lasku on lisäksi riippuvainen vastapuolen käyttämien asianajopalvelujen hinnoittelusta, joka voi vaihdella merkittävästi.

5. Asianajopalveluiden vapauttaminen arvonlisäverosta

Emme pidä asianajopalveluiden vapauttamista arvonlisäverosta hyvänä keinona pienentää oikeudenkäyntikuluja. Katsomme, ettei ole perusteita sille, että yksittäinen yritysmuoto vapautettaisiin arvonlisäverosta. Lisäksi arvonlisäveron muuttaminen edellyttäisi arvonlisäverodirektiivin muuttamista.

6. Oikeudenkäyntimaksun alentaminen

Oikeudenkäyntimaksu voi joissain tapauksissa toimia esteenä henkilön pääsyyn oikeuksiinsa ja sen alentaminen saattaisi lisätä oikeudenkäyntien lukumäärää. Oikeudenkäyntimaksulla ei sen sijaan

näkemyksemme mukaan ole suurta vaikutusta oikeudenkäynnistä aiheutuneisiin kokonaiskuluihin, joten oikeudenkäyntimaksun alentamisella ei kyettäisi merkityksellisesti vähentämään oikeudenkäyntikuluja.

7. Asianajopalkkioiden hintasääntely

Arviomuistiossa on pohdittu asianajopalkkioiden hintasääntelyä monipuolisesti. Hintasääntely on kuluttajien kannalta hyvä ja kannatettava asia, koska he voivat tällöin paremmin etukäteen arvioida oikeudenkäynnin aiheuttaman taloudellisen riskin. Toisaalta, kuten muistossa on todettu, käytännössä enimmäishinta voisi muodostua vakiintuneeksi palkkioksi. Tämä voisi nostaa viime kädessä oikeudenkäyntikuluja. Merkityksetöntä ei myöskään ole, että liian alhainen hintasääntely saattaisi vähentää asianajopalvelujen tarjontaa. Asianajopalvelun heikko saatavuus heikentäisi kansalaisten pääsyä oikeuksiinsa.

8. Oikeudenkäyntimenettelyn uudistaminen

Työryhmän esitys on tältä osin hyvin punnittu. Merkittäviä muutoksia ei ole menettelyyn tehtävissä, oikeuden oikeudenmukaiseen oikeuteen kärsimättä. Perusteltua olisi se, että asioita ratkaistaisiin nykyistä enemmän kirjallisessa menettelyssä. Erityisesti jutut, joissa painopiste on näytön esittämisen ja arvioinnin sijaan laintulkinnassa, olisi luontevaa ratkaista suullista käsittelyä järjestämättä. Varoituksen sana on silti paikallaan. Oikeudenkäynti on viestintää ja suullinen viestintä on ”tilanneherkempää” kuin kirjallinen viestintä. Kirjallisen viestinnän pulmana on toisen ohi kirjoittaminen. Myös tuomioistuimen prosessinjohto on luontevampaa suullisessa käsittelyssä. Kirjallinen menettely ei sovellu juttuihin, joissa pääpaino on todistelussa ja näyttökysymyksissä.

Valmistelun keventäminen olisi enintään näennäinen parannus. Huonosta valmistelusta ei hyvää pääkäsittelyä synny. 1990-luvun alussa toteutetun riita-asiain uudistuksen parasta antia oli juuri valmistelun, erityisesti suullisen valmistelun tehostaminen. Taka-askelta tuota uudistusta edeltävään aikaan ei ole syytä edes vakavasti harkita.

9. Preklusiosääntelyn lieventäminen

Varsin yleisesti väitetään tiukkojen preklusiosääntöjen johtajan oikeudenkäyntikulujen kasvuun. Asia voi olla aivan päinvastoin, niin kuin työryhmän mietinnössäkkin on pohdittu. Preklusiosäännöt jännevöittävät oikeudenkäyntejä. Syytä sääntelyn muuttamiseen ei ole ositettavissa. Tuomarien pitää prosessinjohton keinoin huolehtia siitä, ettei juttuihin preklusiosääntelyn varjolla yritetä valmistelussa sekoittaa seikkoja ja todisteita, joilla ei ole jutun ratkaisemisen kannalta relevanssia.

10. Asian ratkaiseminen pääkäsittelyä toimittamatta

Tästä olemme kirjoittaneet jo kohdassa 8. Kirjallisen menettelyn käyttöalan laajentamista voidaan harkita asioissa, joissa ei ole kyse todistelusta ja näytöstä. Puhtaasti oikeudelliset kysymykset saattaisi olla nykyistä useammin tarkoituksenmukaista ratkaista kirjallisen valmistelun perusteella.

11. Oikeudenkäyntien keston lyhentäminen

Oikeudenkäyntien keston lyhentäminen on ikuisuusaihe prosessioikeudellisessa keskustelussa. Viime vuosituhanen lopun prosessi uudistuksen tavoitteena oli lyhentää prosesseja, mutta siinä ei ole kovin hyvin onnistuttu. Pitkä kesto on omiaan lisäämään kustannuksia, myös prosessin ulkopuolisia kustannuksia asianosaisille (epävarmuus oikeustilassa maksaa). Oikeudenkäyntien keston lyhentäminen on perusteltua pääosin muilla kuin kustannusperusteilla. Kyse on ennen kaikkea oikeudenmukaisuudesta. Tässä pätee slogan: justice delayed is justice denied.

12. Vähäisiä vaatimuksia koskeva oikeudenkäyntimenettely

Emme kannata vähäisiä vaatimuksia koskevia erityisjärjestelyjä, jos niiden toteuttaminen johtaa tutkimismenetelmän käyttöönottoon rikosasioissa. On syytä pitäytyä roolijaossa, jossa vaatimusten esittäminen, niiden perusteleminen ja todistelu on dispositiivisessa asiassa asianosaisten vastuulla. Dispositiivisuus ja siihen liittyvä roolijako on riita-asiain oikeudenkäynnin vankkaa kivijalkaa, jota ei ole syytä murentaa. On sitä paitsi epärealistista ajatella, että maallikot pystyisivät itse hoitamaan intressiltään vähäisiä riita-asioita. Vähäisetkin asiat voivat olla näytön puolesta ja oikeuskysymystenkin puolesta aivan yhtä vaativia kuin jutut, joissa on merkittävä taloudellinen intressi. Näin ollen ainakaan intressin raha-arvoon sidottu raja ei ole perusteltua. Kenties oikeampi tapa edesauttaa myös intressiltään vähäisten asioiden oikeuskäsittelyä ja ylipäättään oikeuteen pääsemistä olisi harkita näihin juttuihin jonkinasteista kulukattoa.

13. Täyden korvauksen periaatteen lieventäminen

Täyden korvauksen periaatteesta luopumiseen on suhtauduttava pidättyvästi. Täyden korvauksen periaate lisää oikeudenkäyntikuluja, tätä tosiasiaa ei voitane kiistää. Olisi kuitenkin varsin uskaliaasta säilyttää osa oikeudenkäyntikuluista jutun voittaneen osapuolen kannattaviksi. Niin kuin työryhmäkin on havainnut, täyden korvauksen periaatteesta luopuminen saattaisi johtaa siihen, että jutun voittanut asianosainen jäisi jutun päätyttyä taloudellisesti huonompaan asemaan verrattuna siihen, ettei hän olisi lähtenyt lainkaan mukaan hakemaan oikeutta itselleen oikeusteitse. Tällainen lopputulos olisi räikeässä ristiriidassa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin idean kanssa. Summa summarum: täyden korvauksen periaatteesta ei pidä luopua.

14. Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:n soveltaminen viran puolesta

Kuluihin puuttuminen viran puolesta dispositiivisessa riita-asiassa joutuisi pahaan ristiriitaan riita-asian keskeisimmän idean, dispositiivisuuden kanssa. Jos asianosainen ei halua riitauttaa vastapuolen oikeudenkäyntikulujen määrää, tuomioistuimen on syytä jatkossakin tyytyä asianosaisten tahtoon. Tästä pyhääkin pyhemmästä riita-asiain oikeudenkäyntiä ohjaavasta

säännöstä ei pidä luopua, vaikka periaatteesta tinkimällä oletettaisiin saatavan aikaan jossain määrin oikeudenkäyntikulujen alentumista.

15. Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n muuttaminen

Kysymys on kohtuullistamissäännön laajentamisesta, mikä on harkinnanarvoinen asia. Pidämme jatkoselvittämisen arvoisena erityisesti ensimmäistä vaihtoehtoa. Kohtuullistamiseen siis riittäisi ilmeinen kohtuuttomuus suhteessa johonkin laissa määriteltyyn kriteeriin (esimerkiksi asianosaisten asema, oikeudenkäyntiin johtaneet seikat). Emme pidä tavoiteltavana sitä, että kohtuuttomuusarvio tehtäisiin kaikissa jutuissa. Tämä voisi olla ristiriidassa pääsäännön eli täyden korvauksen periaatteen kanssa. Keino ei toisaalta vaikuta siihen, missä määrin kumpikin osapuoli joutuu maksamaan oikeudenkäyntikuluja, koska luonnollisesti osapuolet ovat velvollisia maksamaan oman avustajansa palkkiot. Tästä syystä kohdissa 14 – 15 esitetyt keinot eivät vaikuta kovin tehokkailta tavoilta ehkäistä kuluvastuun kohtuuttomuutta. Selvää on toisaalta, että jo nykyisten säännösten soveltamisella voidaan tehokkaasti ehkäistä se, että vahvempi osapuoli aiheuttaa prosessia pitkittämällä tarpeettomia oikeudenkäyntikuluja.

16. Korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrästä säättäminen ja 17. Korvattavien vastapuolen tuntiveloituksen rajoittaminen

Katsomme, että voisi olla tarpeen säätää korvattavien oikeudenkäyntikulujen enimmäis- ja vähimmäismääristä. Korvaustaulukosta olisi etukäteen arvioitavissa oikeudenkäynnin aiheuttama kuluriski. Kuten muistiossa on todettu, tämä voisi joissain tapauksissa johtaa siihen, että voittanut osapuoli joutuisi viime kädessä maksamaan itse osan oikeudenkäyntikuluistaan. Jotta tämä ei muodostuisi kohtuuttomaksi, tuomioistuimien voisi joissain yksittäistapauksissa velvoittaa hävinneen osapuolen maksamaan voittaneen vastapuolen kuluja enemmän kuin taulukko edellyttää.

18. Korvattavien oikeudenkäyntikulujen enimmäismäärän vahvistaminen valmistelussa

Mikäli oikeudenkäyntikulujen enimmäismäärä vahvistettaisiin vasta valmistelustunnossa, henkilö ei voisi etukäteen arvioida oikeudenkäynnin aiheuttamaa taloudellista riskiä. Tämä ei muistion mukaan myöskään rajoittaisi asiamiehen/avustajan oikeutta laskuttaa sopimuksen mukainen palkkio päämieheltään. Siksi tähän vaihtoehtoon sisältyy samanlainen riski kuin edellä todettiin. Voittanut osapuoli voisi joutua joka tapauksessa maksamaan osan omista oikeudenkäyntikuluistaan. Katsomme, ettei tämä keino ole hyvä tapa rajoittaa oikeudenkäyntikuluja.

19. Kuluttajariitalautakunnan toimivallan laajentaminen

Katsomme, ettei kuluttajariitalautakunnan toimivallan laajentaminen ole toimiva keino oikeudenkäyntikulujen pienentämiseksi. Kuluttajariitalautakunta ei korvaa asian käsittelyä tuomioistuimessa jo pelkästään lautakunnan päätösten suositusluonteen vuoksi. Lisäksi on otettava huomioon oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteet (oikeus saattaa asia riippumattoman ja puolueettoman tuomioistuimen käsiteltäväksi).

20. Sovittelun edistäminen

Sovintoratkaisut ovat omiaan hillitsemään kuluja. Sovittelun edistämisen yksi motiivi on ollutkin kulujen karsiminen ja riidan ratkaisun joustavoittaminen. Tällä tiellä on riskejä, jotka mietinnössä on tuotu hyvin esiin. Emme pidä hyvänä kehityksenä sitä, että riita-asian ratkaisun päätyypiksi tulisi sovittelu. Yhdymme täysin tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean (jonka jäsenenä tämän lausunnon toinen laatija oli) mietinnössä vuonna 2003 esitettyyn kannanottoon, jota työryhmä referoi. Sovittelulla on paikkansa riita-asiaain ratkaisukeinona, mutta sovittelun rajat on tunnistettava ja tunnustettava.

21. Oikeusavun ja oikeusturvavakuutusten kehittäminen

Oikeusavun tulorajoja olisi näkemyksemme mukaan syytä korottaa ja maksuvaran laskemista tulisi yksinkertaistaa. Kohtuuhintainen oikeusturvavakuutus voisi olla yksi ratkaisu kansalaisten oikeudenkäyntikulujen aiheuttaman taloudellisen riskin hallintaan. Tällöin oikeusturvavakuutukset voisivat kattaa erilaisia riitoja nykyistä laajemmin ja ne voisivat olla korvaamassa myös mahdollisesti vastapuolelle maksettavia oikeudenkäyntikuluja. Mikäli oikeusturvavakuutusten korvausala ja -määrä laajenisi, tämä todennäköisesti nostaisi oikeusturvavakuutusten hintaa. Myöskään asiamiesten/avustajien veloittamat oikeudenkäyntikulut eivät välttämättä pienenesi, mutta tällöin yksittäiselle kansalaiselle oikeudenkäynnin aiheuttama taloudellinen riski vähenisi.

Tarja Koskela
Itä-Suomen yliopisto/Oikeustieteiden laitos